

DESCRIPTIO COMITATUS TEMESIENSIS, DE MATHIAS BELL

DAN UNGUREANU

Se afla printre hârtiile arheologului Florin Medelet, care ne-a părăsit în anul 2005, o copie fotografică a *Descrierii Comitatului Timișului*, de Mathias Bell, în latină. Manuscrisul se păstrează în Ungaria, la Debrețin, și este, după știința noastră, inedit. Nu ne-a fost posibil să aflăm dacă manuscrisul este însuși autograful lui Mathias Bell, sau dacă e o copie, și dacă mai există și alte manuscrise care-l cuprind.

Rândurile de mai jos cuprind transcrierea câtorva pagini din cele 100 ale manuscrisului, și traducerea unora, mai puține. Transcrierea se datorează lui Dan Ungureanu, iar traducerea, lui Sebastian Crișan (folosind scrierea cu *i* din *a*). Autorii promet să ofere textul complet de îndată ce vremurile o vor îngădui. Pe de altă parte, am dorit să publicăm acest text pentru a-l semnală publicului și specialiștilor, și pentru a contribui la munca de editare și publicare a textelor lăsate în urma sa de către istoricul Florin Medelet, alături de alți numeroși foști discipoli și colaboratori ai săi.

DESCRIEREA COMITATULUI TIMIȘULUI SUB ÎNGRIJIREA LUI MATHIAS BEL.

Comitatul Timișului.

Partea generală.

Partea I – fizică

Despre caracterul, așezarea și avantajele comitatului Timișului.

Cuprins

- I. Numele provinciei provenit de la cetatea Timișoarei.
Intrările și hotarele ei de azi.
Lungimea și lățimea ei .
- II. Relieful regiunii în parte montan, în parte de câmpie.
Felul câmpiei.

- III. Munții sunt o prelungire a Carpaților. Cei mai importanți dintre ei.
- IV. Este regiunea cea mai bogată dintre toate. Dunărea care pătrunde într-însa..., pe unde și în ce fel iasă.
- V. Tisa producătoare de mlaștini și care abundă-n pește.
- VI. Izvorul și vărsarea îmbelșugatului fluviu Mureș, cunoscut celor vechi.
- VII. Timișul scaldă regiunea aproape pe la mijloc.
- VIII. Locul izvorului și vărsării Bârzavei.
- IX. Aranca și începuturile acesteia.
- X. De unde izvorăște și unde se varsă Bega.
- XI. Carașul.
- XII. Nera.
- XIII. Bisetka și Cerna.
- XIV. Râurile szormenses: Topolnița, Prasim, Gherla, Tenaci.
- XV. Jiul.
- XVI. Oltul.
- XVII. Bălțile și mlaștinile din Ečka. Alte locuri mlăștinoase. Bălțile din Ilandza și Alibunar.
- XVIII. Care au fost începuturile regiunii.
- XIX. Fertilitatea regiunii. Drumurile. Climatul. Plantele cultivate.
- XX. Regiune mai săracă în vite, foarte bogată-n oi și prielnică porcilor.
- XXI. Vânatul, prinderea păsărilor, pescuitul și albinele.
- XXII. Peșterile. Minele de argint, cupru și fier.

Partea a II-a – politică

Rezumat despre locuitorii și magistrații comitatului Timișului.

- I. Vechii locuitori ai regiunii.
- II. Valahii, locuitorii de astăzi. Originea, denumirea, limba care, și astăzi, mai păstrează elemente din latină. Firea lor aspră.
- III. Când au venit aici sârbii și lenevia acestora. Lăudăroșenia femeilor.
- IV. Ungurii înpuținați, germanii mai numeroși și hărnicia lor.
- V. Magistrații provinciei.
- VI. Străvechea demnitate de suprem comite. Au existat și baroni ai regatului. Motivul înființării acestei demnități. Enumerarea comiților timișeni: Ioan Corvin, Ladislau Hunyady, Albert și Ambrozie Nagy, Paul Chinezu, bărbat de o tărie și o forță neobișnuită, Iosif Som, urmașul Chinezului, Ștefan Báthory și Matei de Varda.
- VII. După Petru Czibak, meritele și nemeritul sfârșit ale acestuia. Petru Petrovici. Ștefan Losonczi, ultimul guvernator.

Partea specială

Despre districtele comitatului Timișoarei.

Membrul I. Despre districtul Timișoarei.

Secțiunea I. Despre cetatea Timișoarei.

Rezumat.

- I. Numele orașului vine de la fluviu; începuturile, așezarea și avantajele acestuia.
- II. Întemeietorul orașului este necunoscut. Unii cred că a fost Sfântul Ștefan, alții că Sfântul Ladislau. Prima mențiune a Timișoarei în istoria lui Carol I.
- III. Începuturile neclare ale Timișoarei. Cel mai adesea se presupune că-și are începutul pe vremea când la conducere era Ioan Corvin.
- IV. După moartea lui, regiunea Timișoarei începe să fie invadată. Primul și al doilea eșec al lui Halibeg pe acest pământ.
- V. Continuele năvăliri ale turcilor. Paul Chinezu, guvernator al Timișoarei. Atacul cehilor împotriva lui. Cât de aspru a fost față de turci; stăruitoarea antipatie față de dușmani, campania încununată de succes. Timișorenii alungă pe turci din Alba Graeca.
- VI. Cum a fost primit la Timișoara, de către Chinezu, solul lui Vladislav R. al II-lea. Are loc, la îndemnul lui Chinezu, atacul asupra Moesiei. Reușita și măreția prăzii acestui atac. Moartea și elogierea lui Paul Chinezu.
- VII. După moartea Chinezului atmosfera la Timișoara începe să se liniștească. Cei aduși la Timișoara ca prizonieri. Neașteptatele dovezi de virtute ale timișorenilor.
- VIII. Situația Timișoarei sub Ștefan Báthory începe să fie periclitată. Se descrie caracterul oportun al acestui lucru. Armata de cruciați este adunată din rândul țăranilor și este condusă de Gheorghe Szekely (Secuiul) Doja.
- IX. Hotărârea de a cucerii Timișoara și rațiunea acestui plan. Munca asediului o începe Szekely care încearcă, fără succes, să devieze râul în altă parte. Mesajele guvernatorului Ștefan Báthory către Ioan L., spaima lui Szekely, discursul către ai săi. Ajutorul și avertismentul lui Ioan, modul în care s-a dat bătălia, înfrângerea cruciaților și fuga acestora. Prinderea lui Gheorghe Szekely.
- X. Despre asediul lui Ștefan Taurin asupra acestui loc. Cuvântarea lui Bathory către ai săi.

- XI. Sub Ludovic Timișoara se încrede în Ștefan Báthory, iar succesul acestuia nu este cunoscut de Ioan. Este încredințată, spre a fi guvernată, lui L. Czibak pe a cărui credință o urmează, după moartea acestuia, Isabela..., guvernatorul acesteia, Petrovici. Credința schimbătoare a lui Gheorghe Monachus îl îndeamnă pe Soliman să se răzbune, care totuși, intervenind scuzele, renunță. *Res Isabellae*.....
- XII. Timișoara împreună cu provincia este lăsată, conform condițiilor păcii, pe mâna lui Ferdinand. Mânia Izabelei îl îndeamnă pe Petrovici să predea cetatea și provincia. Cum a acționat Castaldo la înduplecarea acestuia. Pleacă din provincie. Scrisoarea lui Ferdinand către Izabela.
- XIII. Tânguirile Izabelei și ale lui Petrovici la Soliman și războiul ce se naște de-aici.
- De cealaltă parte se află Mehmet Beglerbeg. Hung năvălește și ocupă mai multe cetăți. Încearcă totuși fără succes să ia cu asalt Timișoara.
- XIV. Prilejul unui nou atac asupra Timișoarei, simțul prevăzător al lui Castaldo, îngrijorarea lui Losonczy și Sosirea lui Aohoma în ținutul Timșoarei, cuvântarea lui Losonczy către ai săi. Soldații din avangarda lui Aohoma se luptă cu Timișoara. Orașul este înconjurat într-un asediu. Sunt atacate meterezele. Căderea dușmanilor și câți oameni au murit dintre cei ce erau în cetate. Reluarea atacului. Asaltul nereușit al turcilor. Din atac rezultă război. Fapta lui Cabasius și Blasius Pattonfy,....numărul ambilor. Noul atac dușman, turnul de apă este cucerit de dușman.
- XV. Cei așezați de pază mor, atunci, cu inima sfâșiată. Diferitele greutăți ale timișorenilor. Soldații încep să se gândească la predarea orașului. Îndemnul la predarea cetății îi aparține lui Losonczy. Condițiile pe baza cărora apărătorii acceptă să se predea învingătorului. Groaznicul sfârșit al fugarilor. Stingerea lui Losonczy în urma unei boli mortale.
- XVI. Poemul lui Christian Schesaeus despre cucerirea Timișoarei.
- XVII. Continuarea aceluiași poem.
- XVIII. Timișoara este lăsată-n grija lui Cassov. Rugămințile Izabelei la regele Franței, Henric, pentru recuperarea acesteia.
- XIX. Turcii își întăresc conducerea asupra Timișoarei printr-un violent asediu. Conducătorii acestuia.
- XX. Soarta Timișoarei sub cei ce au urmat. Încercarea lui Sigismund Báthory de a lua înapoi orașul. Atacul sârbilor. Reușitele norocoase de la-nceput. Sârbii părăsesc principatul lui Sigismund. Clades....accepta.

- XXI. Haran este constrâns să cedeze conducerea Timișoarei. Scrisoarea împăratului turcilor către Sigismund Báthory.
- XXII. Ura lui Sigismund față de turci și alianța sa cu Rudolf. Războiul care-a-nceput de la Timișoara. Înfrângerea tătarilor și incursiunea lor din Transilvania.
- XXIII. Lucrurile ce au precedat asediul Timișoarei. Însăși lupta. Povestirea faptelor. Sosirea tătarilor în ajutorul asediatorilor. Încercarea de asediu eșuează.
- XXIV. Împăratului turcilorfolosită la atragerea lui Sigismund. Buna credință a acestuia în pactul cu creștinii. Încercările și planurile de a lăsa provincia pe mâna lui Rudolf. Noul atac nereușit asupra Timișoarei.
- XXV. Convențiile izvorâte de-acolo. În urma luptelor ce-au urmat, Timișoara este înfrântă prin incendiere.....
- XXVI. Îndrăzneala lui Soliman, pașă al Timișoarei. Cursa întinsă acestuia de către Andrei Barczai. Cumplita înfrângere a lui Soliman la Lugoj. Numărul celor căzuți și al celor prinși.
- XXVII. Armistițiul încheiat de Andrei Báthory cu pașa Timișoarei. Solii și nefericita călătorie a acestora. Pretextul armistițiului.
- XXVIII. Timișorenii, cei care-au stârmit un nou război. Refugiul lui Moise Secuiul și al lui Gabriel Bethlen. Sforțările și sfârșitul Secuiul. Complotul lui Botslarius este susținut de pașă. Noua înfrângere a sa și a lui Bethlen.
- XXIX. Când Botslarius atacă, timișorenii se liniștesc. Moartea lui Bect. Neliniștea timișorenilor. Cum s-au purtat, pe când îi aveau ca supuși pe principii Transilvaniei.
- XXX. Noua pricină de război. Pedeapsa lui Barcronius. Mânia sultanului față de Kemenius. Străduința inutilă a lui Leopold de ai împăca. Începutul războiului pe care l-au avut turcii. Campania fără succes a lui Montecucoli. Halys Michael Apafy este numit principe.
- XXXI. Atacul nereușit al lui Kemen împotriva lui Abafy, în Transilvania. Îl cotopește iar pe Apafy. Campania turcilor împotriva lui Kemen. Oribila moarte a lui Kemen.
- XXXII. Francisc Szentgyorgy este trimis ca și conducător la Abasium, de către Împărat. Nepriceperea acestuia în ale războiului. Prinderea și moartea timișoreanului.
- XXXIII. Planurile de pace.....respinse.....trimis la Timișoara. Încercarea zadarnică a acestuia. Sosirea lui Goesus la Timișoara. Condițiile păcii semnate de ambele părți sunt anulate de turci.

- XXXIV. Cum s-au arătat timișorenii pe timp de.....Ce fac Apafy și Tokoly. Când povara războiului s-a abătut asupra Timișoarei.
- XXXV. Reluând războiul în anul 1696, Frederic August încearcă fără succes să asedieze Timișoara.
- XXXVI. Prin pacea de la Carlovitz Timișoara este dată turcilor. Un nou război cu turcii fatal pentru Timișoara. Intențiile de asediu ale acestui război. Plecarea, după obținerea victoriei, la Petrovaradin – k
- XXXVII. Timișoara este încercuită și asediată de ai noștri. Sosirea lui Eugen în cetate. Turcii dau foc suburbiilor. Munca de asediu alor noștri și vitejia dușmanilor. Zidurile-ncep să fie lovite cu baliste. Năvălirea dușmană.
- XXXVIII. Noua incursiune dușmană în cetatea noastră. Numărul morților și răniților.
- XXXIX. Eugen îl îndeamnă pe guvernatorul cetății, să o predea. Răspunsul acestuia. Steinvil vine-n cetate împreună cu cinci trupe. Armata dușmană îl atacă pe Palfi. Este respinsă de ai noștri conduși de Eugen.
- XL. Se reia atacul.
- XLI. Se hotărăște pornirea unui atac total. Conducătorii. Se prelungește până la data zilei de naștere a Împăratului. Cuvântarea lui Eugen către soldați. Motivul/felul atacului. Reușita atacului. Asaltul din Ai noștri, punând stăpânire pe PalonkaNăpustirea dușmanului însângerat afară din cetate. Numărul celor ce-au pierit din rândul alor noștri și din rândul dușmanilor.
- XLII. Asediul care presează orașul. Tulburarea celor din cetate este calmată de guvernator. Noua dorință arzătoare de asediu.
- XLIII. Asediatorii dau semne c-ar vrea să se predea. Ostaticii sunt eliberați de ambele părți. Rânduiala predării. Cei din cetate și din oraș pleacă într-un mod umil.
- XLIV. Omenia guvernatorului la părăsirea orașului. Cererea lui Eugen pentru cetate, din cauza cuceririi orașului. Pregătirile pentru luptă ce au loc în oraș. Groaznicul aspect al orașului.
- XLV. Orașul este ocupat de ai noștri.....lângă acea cetățuie. Planul fortificațiilor. Locuitorii din inima orașului Palanca Mică.
- XLVI. Starea actuală a orașului. Planul . Mărimea zidurilor. Caracterul așezării.
- XLVII. Varietatea localnicilor: sârbi, unguri, turci, valahi. Introducerea asociațiilor meșteșugărești. Magistrații orașului. Asprimea climei. Lipsa apei potabile. Izvorul care nu seacă. Ceea ce ajută la îmblânzirea climei.

Secțiunea a II-a.
Despre satele Districtului Timișului.
Partea a II-a - fizică.
Despre celelalte districte ale Timișului.

Porțiunea I. Despre Districtul Cenad.

- I. Numele, așezarea, câmpia districtului Cenad.
- II. Satele.

Porțiunea a II-a. Despre districtul Becicherec.

- I. Denumirea și caracterul.
- II. Orașul Becicherec, odinioară vestit. Poziția locului, prima impresie a turcilor. Este ocupat în timpul atacului sârbilor. Istoria faptelor.
- III. Numele locului trebuie oare derivat de la "bessi" ?
- IV. Povestirea pe larg a atacului sârbilor. Asediază cetatea turcească Vârșeț. Învinșii pleacă și încep, la rândul lor, să se opună. Contraatacul celor din Becicherec.
- V. Hasan hotărăște asediul cetății Becicherec. Sârbii socotesc că trebuie să se-angajeze într-o luptă deschisă. Ambele armate se pregătesc pentru luptă. Se începe lupta. Sârbii se prăbușesc, fiind atrași în curse. Surprinși, o iau la fugă. Uriașa înfrângere a sârbilor. Sfârșitul cetății Becicherec.
- VI. Așezarea, începutul și sorții cetății Becicherec.
- VII. Satele districtului Becicherec.

Porțiunea a III-a. Despre districtul Panciova.

- I. Poziția și limitele districtului Panciova.
- II. Începuturile Panciovei și ale fortificațiilor.
Starea cetății sub turci. Este atacată de Mercy și luată de la turci. Starea ei actuală.
- III. Orașul situat lângă fortăreață. Sfârșitul plăcut al acestuia.
- IV. Ruinele*...
- V. Satele districtului Panciova. Czovina și Csinta.

Porțiunea a IV-a. Despre districtul Palanca Nouă.

- I. Așezarea, hotarele și avantajele Districtului Palanca nouă. Locuitorii sârbi și germani.
- II. Numele districtului provenit de la cetatea Palanca nouă. Începuturile acesteia duc înapoi la unguri și la vremea lui Soliman.
- III. Motivul fortificațiilor de la Ujpalanka. Distrugerea ei de către Rabutin* și din nou întărită de turci. Este recuperată de Mercius.
- IV. Satele Districtului Palanca.

Porțiunea a V-a. Despre districtul Vârșeț.

- I. Frontierele și avantajele districtului Vârșeț.
- II. Situarea și începuturile orașului Vârșeț.
- III. Satele districtului Vârșeț.

Porțiunea a VI-a. Despre districtul Ciacova.

- I. Hotarele și natura districtului Ciacova, foarte potrivit pentru a primi coloniști.
- II. Numele miciei regiuni pornit de la Csakovar. Prezumție cu privire la (motivul) fortificațiile acestuia. Acum este locuită de germani.
- II. Satele districtului Ciacova.

Porțiunea a VII-a. Despre districtul Lipovei.

- I. Rațiunea numelui ținutului. Așezarea în parte montană, în parte câmpenească.
- II. Numele și începuturile cetății Lipova. Prima mențiune a ei la istorici.
- III. Retragera lui Carol I se presupune că s-a întâmplat din bunătatea acestuia. Este întărită cu ziduri de către Georgius Marchionus..... Căsătoria acestuia cu Beatrice, văduva lui Ioan Corvin. Obiceiurile pierdute, risipa, și nedreptatea alungării regelui.*
- IV. Care a fost apoi destinul cetății Lipova. Are loc refugiul lui Ioan din Zapolya, întors din exil.
- V. Izabela isijhoasuzioihgj De asemenea a Isabellei și Iannus Sigismund, până când apoi

- VI. Transformările de la Lipova, întreprinse de inconstanța lui Monachus. ... de către Petoenus, este ocupată de Mehmet și este lăsată în grija lui Ulman. Cruzimea acestuia față de solul Monachilor.
- VII. După cucerirea Lipovei, Mehmet încearcă în zadar să asedieze Timișoara. Ai noștri încercuiesc Lipova. Motivul fortificațiilor și spiritul neînfricat al lui Ulman. Spaniolii se străduiesc degeaba să stingă suburbiile incendiate de dușman. Zidurile orașului încep să fie lovite. Înțelepciunea lui Ulman. Se anunță asaltul lui Castaldo în 13 Noiembrie.
- VIII. Planurile rele ale lui Castaldo sunt tulburate de acțiunea spaniolilor. Începe apoi o luptă pe două fronturi pe care o reia Thomas Nadasdy. Are loc o ciocnire totală. Zidurile sunt trecute de spanioli și unguri.
- IX. Povestea asediului se evocă-n versuri.
- X. După ce sunt trecute zidurile, lupta continuă în interiorul orașului. Primirea lui Ulman în cetate. Casa fugarilor. Noua confruntare cu dușmanul. Orașul este prădat de armata victorioasă; cetatea este atacată cu toate forțele. Ulman începe să trateze cu ai noștri cu privire la predarea cetății. Părerile diferite ale lui Castaldus și Georgius.
- XI. Neînțelegerea dintre ambele părți (devine) mai vădită. Învinuirile aduse lui Georgius.
- XII. Plecarea lui Ulman din cetate. Castaldo îl denunță pe Georgius la Ferdinand acasă și-l omoară. Reacția ungarilor față de turcii care ieșeau din cetate.
- XIII. Lipova ocupată este lăsată-n grijă lui Aldenus.*
- XIV. Lipova este luată înapoi de către creștini. Din nou turcii încearcă fără izbândă să asedieze cetatea.
- XV.Primul autor al acelei crime. Este ocupată din nou de turci. Este recuperată de ai noștri și cade iarăși sub tirania turcească. Din nou eliberată de Împărat*. Este asediată și ocupată de împăratul turcilor. Este eliberată de Împărat*. Este colonizată de sârbi și germani.
- XVI. Satele districtului Lipova.

Porțiunea a VIII-a. Despre Districtul Făget.

- I. Împrejurimile și felul micii regiuni Făget.
- II. Vestita cetate i-a dat numele de Făget. Când a ajuns în puterea dușmană ? Este atacată fără succes de Moise Secuiul. Este ocupată

de Georgius Borbelius. Istoria mai pe larg din Analele Transilvane.
Astăzi este toată o ruină + rudus.

III. Satele districtului Făget.

Secțiunea a IX-a. Despre districtul Lugojului.

- I. Hotarele și natura micii regiuni a Lugojului.
- II. Așezarea este descrisă conform spuselor lui Bethlen. Odinioară...Ajunge sub stăpânire turcească. Este luată-napoi de Gheorghe Borbely. I se duce vestea datorită înfrângerii turcilor. Povestirea întâmplărilor.
- III. La turci...
- IV. Are loc la Lugoj, sub Moise Secuiul, o nouă înfrângere din partea lui Basta. apoi [cetatea] este ocupată în repetate rânduri de către turci. Cea mai rămas din soarta locului sub stăpânirea lui Racoczi. [Starea de fapt] sub Berczaius, rivalul lui Racoți. Plângerile acestuia la împăratul Leopold.
- V. ... Este cucerit în anul 1688.
- VI. Satele districtului Lugojului.

Secțiunea a X-a. Despre districtul Caransebeșului.

- I. În ce limite este cuprins districtul Caransebeșului și care-i sunt caracteristicile.
- II. De unde provine numele locului. I se datorează oare lui Ovidiu ? A fost reședință și loc de veci pentru decemvirul Claudius Ulpius. A fost cândva colonie romană.
- III. Soarta orașului sub dominație ungară. Este supus de turci, luat înapoi de creștini, invadată de Moise Secuiul și Becse---. Prea nedreapta ucidere a lui Juszar, guvernatorul regiunii. Moartea lui Moise.
- IV. Ceea ce-a rămas din destinul orașului. În urma războiului, care-a avut loc recent, este încredințată în grija Împăratului.
- V. Satele districtului Caransebeșului.

Secțiunea a XI-a. Despre districtul Almăjului.

- I. Granițele micii regiuni a Almăjului și asprimea reliefului ei.
- II. Originea numelui.
- III. Puținătatea satelor.

Secțiunea a XII-a. Despre districtul Clisurii.

I. Caracterul districtului Clisurii.

Secțiunea a III-a. Despre districtul Orșovei.

- I. Pe unde se-ntinde districtul Orșovei.
- II. Timpurile trecute ale Orșovei.....
- III. Avantajele regiunii deținute deopotrivă de-ai noștri și de turci. Prima mențiune a ei la istorici.
- IV. Soarta mai recentă a Orșovei. Este cucerită fără nici o greutate de-ai noștri. Zidurile ei de astăzi.
- V. Mehadia, numele ei și originea romană. Aspectul cetății este descris în cuvintele lui Marsiglius. Care-a fost soarta sa în ultimul război.
- VI. Postul militar de la Tismana și sfârșitul acesteia.
- VII. Locuri însemnate datorită istoriilor lor. Satele districtului Orșovei.
- VIII. Celelalte districte așezate-n Serbia împreună cu Banatul Severinului.

Comitatul Timișului.

Partea generală.

Membrul I - fizic

Despre

Natura, așezarea și avantajele comitatului Timișoarei.

Rezumat.

I.

De unde-a provenit numele provinciei Timișoarei, nu-i nevoie să discutăm. Timișoara, un oraș vestit și vechi, considerat încă de-atunci, din acel timp de demult una dintre întăriturile Ungariei, i-a dat regiunii numele său: deși unii preferă să zică că-și trage numele de la fluviul Timiș, fiindcă nu mai...., decât denumirea maghiară "Temes-Var-Megye", dacă ar fi privit-o mai întâi pe aceasta, căci același lucru înseamnă, ca și cum ai spune "Teritoriul cetății Timiș". Bineînțeles că am cercetat altundeva: numele cetății Timiș l-au luat de fluviu primii întemeietori ai acesteia, numind-o Temesvar (Timișoara), adică fortăreața Timișului, iar apoi, de la cetate, au dat numele regiunii din jurul ei, apoi vechii maghiari au numit comitatul, în timp ce, dimpotrivă, s-ar fi putut ca fortificațiile înseși să primească denumiri

diferite.....Astăzi e în multe privințe, față de odinioară, lărgită. Căci, deși încă de pe vremea lui Ludovic al II-lea a progresat din toate punctele de vedere, nu trebuie totuși comparată cua epocii noastre. Întrucât de laacesteia...la hotar... chiar în Banatul Severinului pe care armata victorioasă a lui Carol al VI-lea, în epoca noastră l-au dat Ungariei, iar din nord, foarte mult au fost lărgite comitatele Cenadului și Aradului. De aceea, la est, este mărginit de Transilvania, la nord, de Mureș, la vest, de Tisa și, în sfârșit, la sud, de Dunăre. Și astfel, fiind așa de întins, de la locul unde se varsă Mureșul până la locul unde se varsă Oltul, dacă călătorești de la Lipova la Palanca Nouă, se socotește în lungime douăzeci și opt de mii, iar în lățime douăzeci de mii de pași, adică doisprezece mile ungurești. Dar lângă locul pe unde curge Cerna, este mai îngust și cu greu, de la hotarele Transilvaniei până la Severin, se măsoară șase mii de XXXX?...Marsiglius delimitează regiunea astfel: "Întinzându-se spre est, comitatului Bacska, spune el, îi stă alături Banatul Timișoarei care-a fost numit așa de la cetatea Timișoarei ce se găsește lângă Dunăre, aceasta curgând prin dreapta-i și, până la năvalnica Cerna care se varsă-ntr-însa la Orșova, separând Banatul de Valahia. Aproximativ, Dunărea îl desparte de Serbia, apoi la nord, de părțile mai de sus ale regatului Ungariei îl separă Mureșul, iar munții, de Transilvania. Perechea de jos a acestuia se află în marele comitat al Severinului ce se-mparte-n opt districte și despre care se spune că, odată, s-ar fi întins până la fluviul Olt. Căci indiciile spun că se-ntindea până la Banatul de jos. Aceasta....înainte de eliberarea provinciei de sub turci."

II.

Toată regiunea, aproape-n jumătate împărțită prin partea care este îndreptată spre apus, se găsește pe o foarte întinsă câmpie. Fiindcă aceste nesfârșite câmpuri ajung, prin multe întortocheți, până la malul Tisei și, fiind peste tot netede, sunt mărginite dintr-o parte de Dunăre, dintr-alta de Mureș și care, la rândul lor, se intersectează cu Tisa. Apoi, după ce câmpiile aupână la șaisprezece mii de pași, treptat, se-nalță munții care, într-un loc mai mult, în altul mai puțin, se-apropie de malul Dunării. Fiindcă, de-ndată ce Dunărea trece de Palanca Nouă și după ce, aici, a-nghițit bogate râuri Carașul și intra Nera.....Restul regiunii care se află-n josul Mureșului conține o câmpie cam de vreo zece mii de pași. Teritoriile ce se-ntind dincolo și dincoace de Lipova, sunt pline de munți și mai înalți, încât se-apropie foarte mult de Transilvania. De aceea o uriașă porțiune a provinciei timișorene este netedă, dar cea mai mare, totuși, este cutată de munți. Iar câmpia este delimitată,.....altundeva mlaștini presărate cu noroaie de netrecut. Întinsu-i se prezintă, în unele locuri, fertil, în altele, amestecat cu mici coline cu sol steril. Există și păduri, și crânguri.....ținutului ce se află între Dunăre și Timiș, locuitorii îi spun Makson, iar acesta a devenit celebru o dată cu înfrângerea lui Mahomed al II-lea de către Ioan Corvin.

III.

Prin urmare regiunea Timișoarei este în așa fel dispusă, încât este ascunsă între munți foarte mari, dar cu poalele pline de văi. Afirmând că prelungirile Carpaților despart pământurile Transilvaniei de cele ale Valahiei, nu te vei înșela. Fiindcă unii, de fapt, se zăresc înălțându-se lângă Marusca și, în linie dreaptă, prin fața ei trec cu vârfurile de diferite forme....., iar străbat Transilvania și ajung, părând că nu se mai termină, până în Valahia, și când se-afundă-n Dunăre, când se depărtează de ea. Ceea ce ne interesează acum, este, să enumerăm munții cei mai cunoscuți, adică să-i menționăm pe fiecare din aceia ce se deosebesc, pretutindeni, prin nume.cu greu, cu un așa mare număr, să se remarce.

- I. Muntele cel mai important, așadar, este Vârșeț așezat în mijlocul regiunii care, în acel loc, încetează de-a mai fi netedă. Se deosebește de ceilalți printr-o superbă culme. În acest loc este orientat spre centru și se termină cu câmpii. Aceeași este și poziția restului ținutului, totuși mai lungă decât lată.....Tot de-aici și-a primit denumirea de la localnici care, în graiul slavilor, înseamnă deal.....Coastele sale, acolo unde se apleacă spre sud-est, sunt pline de viță de vie din care se face mult vin roșu, deloc rău la gust.
- II. Gozna se ridică nu departe de muntele Vârșeț...tufișuri, înalt într-adevăr, dar nu așa de înalt și de avantajat ca și acela.
- III. Dincolo de aceștia se află pădure pe care germanii o numesc Lungvald datorită faptului că are o formă ce seamănă cu plămânii, adică-ntr-o parte este mai ridicată, iar în cealaltă, mai joasă. Ajung până la râurile Timiș și....se termină cu stejărișuri, păduri dese, acoperite de mesteceni.
- IV. De-aici urmează Țarcul care e de departe, cel mai înalt din întreaga provincie, nu doar în împrejurimile Caransebeșului. Căci așa de sus se-nalță, încât cu greu poate fi considerat în rândul celor mai pustii.
- V. Lângă se află vechiul Turnul și nu de aceeași înălțime ca și celălalt, dar totuși unul dintre cei mai înalți.
- VI. Bodmogil se-nalță lângă fluviul Carașova, având un prea semeț pisc.
- VII. De-aici se vede Vakona Kosa, prezentând într-un loc cuptoare de-o frumoasă lucrătură în care, odată, se topeau metale. Se-ntinde între Dunăre și Nera.

- VIII. În partea de jos se ridic-o stâncă abruptă, cu pereți foarte înalți, pe care ei o numesc "Stâncă lui Alibeg" de la moartea turcului Alibeg ce-a căzut de pe ea în prăpastie.
- VIII. Pe același mal se zărește-o a doua stâncă, înspăimântătoare și aceasta, și extrem de înaltă. Locuitorii îi spun "Doika", adică 'doică' pe sârbește.
- IX. De cealaltă parte se află Clissura, un munte mare și, din cauza stâncilor, aproape inaccesibil. Ocupă o porțiune întinsă, fiind în multe locuri de netrecut. Ajunge până la Dunăre de care este scăldat la poale printr-un loc așa de strâmt, încât stă deasupra fluviului, de parc-ar fi niște ruine. În tot restul regiunii se află munți, mai ales la frontieră, care o despart de Transilvania. Mai sunt :
- XI. Cornu Ruscăi, un munte masiv, care grănițuește ținutul Transilvaniei și cel al Timișoarei. În partea inferioară
- XII. se vede strâmtoarea Vaskapu prin care se-ajunge-n Dacia, și care este împresurată de ambele părți de munți înalți și abrupti. Originea numelui locului. Că și nemții-o numesc "Eisenthor", adică poarta de fier, fiind greu de ajuns la ea și de străbătut.
- XIII. Bucium se situează tot lângă acest hotar, însă mai în vale, și cu o inegalitate a reliefului atât de mareȘi-n cele din urmă
- XIV. Muravul care, străbătând hotarele Banatului Severinului și-ale Transilvaniei, curge spre est.

IV.

Regiunea brăzdată de munți e bogată-n râuri, încât ea nu este doar udată ci de-a dreptul mlăștinoasă pe alocuri. Credem, de aceea, că vom face un lucru bun dacă le vom enumera, cu cea mai mare acuratețe posibilă, pe fiecare. Dunărea este cel mai important dintre râurile care mărginesc regiunea. Ea pătrunde-n ținut la confluența sa cu Tisa și, ajungând așa de mare din cauza împreunării, își părăsește, imediat dup-aceea, albia și, într-un curs lin, scaldă pe-o lungă porțiune câmpiile. Apoi, până să-și revină, lăsând peste tot în urmă bălți, creează numeroase mlăștini. Pe malurile ce le formează Colovicza, renumitul braț al Dunării, există un neîntrerupt mâl, întocmai ca pe terenurile unde-abundă mlăștinile, până la fluviul Timiș pe care la Panciova ... l-a-nghițit. Cu un mâl asemănător și albia Donavicza udă regiunea prin care trece. Căci după ce, mai jos de Panciova, s-a despărțit de limpedele fluviu, ajunge, sub formă de mlăștini, până la Palanca Nouă, adică la o distanță de circa opt mii de pași. Pe tot acest traseu nu vezi nici o construcție peste apă, în afară de o veche întăritură, zisă Corvina ce se situează în direcția opusă a

curgerii fluviului, unde în Serbia, Morava se varsă, prin mai multe guri, în Dunăre. În josul aceluia loc Dunărea începe să curgă mai din plin și dă naștere insulei Pessavonica care se sfârșește abia la întâlnirea sa cu Dunavitza, fiind brăzdată-n diferite feluri de apă. Apoi ajunge la niște maluri dure și pe dată primește la sine fluviul Caraș ce se varsă-ntr-însa prin două brațe. În acest loc se găsește Palanca Nouă, într-o zonă într-adevăr favorabilă, pentru că ea deține, într-un mod admirabil, confluența unor râuri. La mică distanță de-aceasta îmbelșugatele ape ale Nerei aleargă-n Dunăre. Dincolo de ea munții își unesc baza cu fluviul și, puțin mai încolo, unde aceștia se îmblânzesc, este așezată, tot lângă apă, Bosienă, odinioară o ruină romană. Și de-aici, pe partea netedă a uscatului, merge până la orașul Moldava, unde în ea se varsă râul Bosna. Apoi întregul șir de munți se-apelează peste dânsa până la vestita fortificație de la Orșova.....năvalnica Cernă în josul albiei.....Dealtminteri Dunărea, după ce trece de Moldava, formează mai multe insule și când în aceeași albie din nou....., înfățișează, aproape în mijlocul cursului apei, pe stânca zisă de localnici Babagaia. Navigatorilor, primele li se arată vârtejurile munților care, mai des, se ivesc în partea de jos. Apoi fluviul se răsucesce, fiindcă este cuprins dintr-o parte de rădăcinile Carpaților, iar din alta deSedi. De-aceea, cu cât este închisă într-o vale mai îngustă, cu atât mai violent năvălește și vâiește. De-ndată ce s-a izbit, într-un curs rapid, de stăvilarele care despart fluviul în două deasupra de Tricale....., la Greben, fortificație din timpurile romanilor, se pornește cu atât mai repede, cu cât dă de o albie mai îngustă. Despre curgerea acestei ape Masiglius spune : “ Întinderea munților de la Golubaț până la stâncile numite stăvilare, este precum o închisoare, unui...uriaz fluviu. Pe-același stăvilare le numește, în alt loc, Tatalia, din pricina căroră crede c-a fost construită cetatea ce astăzi se numește Greben. Ajungând aici, Dunărea nu mai curge printre stâncile ce le-ntâlnește-n cale, ci se năpustește cu mare zgomot, creând și de-o parte, și de cealaltă vârtejuri, iar acestea fiind enorme, pot fi fatale pentru cei ce călătoresc pe apă, dacă nu sunt evitate cu atenție. Apoi după ce-a trecut de aceste dificultăți, ca și cum ar fi scăpat dintr-o-nchisoare, răspândește la mare distanță ape mai blânde și mai moderate. Și malul drept îndoindu-i-se iarăși, înăuntrul Tricale și trei turnuri mici, Pradanicza, urme ale vechilor epoci romane, curge printre maluri mai largi. Apoi, se prăvălește prin strâmtoarea munților și este așa de presată de stâncile suspendate amenințător deasupra-i din amândouă părțile, încât peste tot, cu greu, pe o lățime de treizeci de orgii, își împinge, fremătând, apele în albie. Căci atunci când se-ntâmplă ca...altundeva, prima dată la Marecobila, unde curgerea apei foarte rar atinge lățimea de patruzeci de *orgyai*. Despre această strâmtoare a Dunării Marsiglius povestește : “Defileul Dunării, spune el, ce se vede la Marecobila, cu o lățime de aproximativ de treizeci până la patruzeci de *orgyai*, când l-am privit cu băgare de seamă, apoi prăpăstiile și asprimea stâncilor de pe ambele maluri, și mai ales felul cum curgerea apei este

strânsă într-o așa îngustă strâmtoare, foarte m-au mirat. Scăpând de-aici, se mișcă, ce-i drept, mai destins, dar până ...într-o nouă alcătuire și cu o efortare medie ...ajunge, acum mai liniștită. Aici râul Cerna, într-un timp delimitator al comitatului Timișoarei și Severinului, se unește cu Dunărea prin două brațe, unul mai larg, iar celălalt mai îngust. După ce creează insulele, pe-acelea mai mici, Ecluza mare, căruia D..... la locuitori, altul Poarta de fier are numele, închide fluviul. Mai pe larg descrie Marsiglius acest lucru: "Această ecluză a noastră, zice el, are o lungime de o sută cinci orgii, este cu totul scufundată în apele adânci ale Dunării și așa de largă, încât prin ea trec nestânjenit nave mai mari. Din contră, când apele sunt adânci, unica posibilitate de trecere ce rămâne, este pe lângă malul sărbesc, care are lățimea potrivită pentru corăbiile ce trec Dunărea și care-i așa de puțin profundă, încât foarte adeseori am zărit flota turcească

armele strânse de la aceia punându-le în care (...)

devin mai ușoare și sunt purtate mai în siguranță. La oprirea apelor (...)

este comun, iar Dunărea este împresurată din toate părțile de stânci înalte, excepție făcând accesul menționat. Aceasta, mult timp după-aceia, îl va cita pe Strabo care atribuie această denumire de Istru, în această regiune, Dunării, am cercetat noi înșine locul care astfel se arată :

Kai γαρ τον ποταμον τα μεν ανω κίτρος ταις πηγαις μερη μεχρι των καταρακτων Δανουβιου, προσηγορευον α μαλιστα δια των Δακων φερεται τα δεκατα μεχρι τα Ποντου, τα περι τους Γετας, καλουμι Istron. Adică : " Partea superioară a fluviului, anume cea dinspre izvor și până la cataracte, au numit-o Dunăre, parte care trece, mai ales, pe la daci. Celei inferioare, până la Pont, care este vecină geților, îi spun Istru. Nu mai este locul să discutăm dacă de-aici sau de altundeva i s-a atribuit numele de Istru Dunării; am vorbit despre cele ce țin de asta în alt loc. I....s a cercetat Marsiglius, ieșirea din închisoare în care apa...mișcare mult mai grea și, dacă de altundeva, după ce a trecut, desigur, de aceste cataracte, primește numele de Istru. La mică distanță de aceasta se află o insulă nu foarte mare, într-adevăr, însă totuși șade în Dunăre pe ruinele unor vechi fortificații, căreia locuitorii din apropiere îi spun Baacel. Apoi, în josul ei, se văd urmele podului lui Traian, cu o lungime de o mie de pași pe care, fiindcă Marsiglius αυτοτης le-a explicat în imagini și printr-un lung comentariu, iar noi, în vechea Ungarie, de această grijă ne-am scăpat, nu-i nevoie să mai vorbim aici despre aceasta. De pe podul Severinului se observă că numele a avut legătură cu Banatul. Acestuia, dinspre răsărit, îi sunt vecine ruinele unei uriașe fortărețe, de formă pătrată. Marsiglius nu afirmă de la el că, după supunerea Dunării printr-un pod, acolo au întemeiat romanii prima colonie. Iar Dunărea, părăsind acest ținut, după ce primește la ea, mai în jos de pod, râul Topolnița, se curbează-n trei meandre, înspre sud; în timp ce, despărțindu-se din nou în două torente vijelioase, Prasin și Gîrla, la sud de Vidin care-i așezat pe malul celălalt, începe să curgă drept spre est.

Aici se varsă-ntr-însa prima dată râulețul Tenatzuiz, iar apoi râul plin de vaduri, Jiu. În toată acea regiune în care, după meandrele menționate, începe să curgă spre est, are maluri pline peste tot de bălți și mâl de netrecut. După înghițirea râului Jiu, Marsiglius a văzut iarăși alte rămășițe, ale unui pod de lemn, despre care, printr-o înțeleaptă supoziție, se potrivește să fi fost lucrătura lui Constantin cel Mare. Din punct de vedere-al poziției, spune acesta, este mai jos decât locul unde-a fost ridicat marele pod al lui Traian, șaptezeci sau optzeci de mii de itali, puțin mai sus de vărsarea Oltului în Dunăre, și mai jos decât fluviul Arhis care, dacă ne gândim la Constantinopol, era o intrare mai liberă și mai potrivită în Dacia și, mai ales, în centrul ei, stăpânit atunci de goți care sporeau forțele militare ale sarmaților din vecinătate. Lui Marsiglius, chiar pe drumul pavat după obiceiul roman și care duce în inima Daciei care, astăzi, este Transilvania, i-a ieșit în cale o arătare. Însă despre originea lucrării, dacă-i aparține lui Traian sau lui Constantin cel Mare, Marsiglius este nesigur. Și nici nu ne mai interesează, pentru că eu socot că e suficient c-a arătat Dunării al...m prin care delimitează provincia Timișoara, până la confluența cu Oltul care, acum, este hotarul autorității Împăratului. Cineva, după luarea asupra sa a Tisei, se umple de și mai mulți pești, față de cât avea mai sus de vărsarea acesteia, dar nu de acea calitate cum o să prezentăm mai jos.

V.

Acum trebuie să vorbim despre Tisa, a doua, ca debit, după Dunăre. Aceasta, după ce s-a unit mai întâi, la Szeged, cuși apoi, cu Mureșul, despărțind latura de vest a provinciei de ținutul Bodrog, își menține cursul spre sud. Pe partea noastră, udă Gyala, Kiskanizsa, Sonat, Csoka, IzMihaly, Bechey, Gorgios, Daras, iar celelalte, fiind presărate cu multe mlaștini întinse cât o mare, împresoară într-o așa măsură zona, încât nu poți ajunge la ele, urmele permit un mod de viață civilizat, cu atât mai puțin să fie locuite. Formând un număr la fel de mare de mlaștini despre care-am povestit la locul potrivit, scaldă cealaltă parte. Nici aici chiar, nu vei simți lipsa urmelor campaniilor militare romane. Marsiglius le-a-nsemnat cu cea mai mare grijă, iar ținutul Berg.....

Membrul I.

Despre districtul Timișoarei.

Districtul Timișului ocupă acele regiuni... care de la fluviul Timiș până la Mureș ce curge prin districtul Cenad, Lipova și Lacet, este, în întregime, numai zonă de câmpie, presărat, totuși, pe ici, pe colo, și cu păduri, din care cauză, este potrivit pentru grâne și pășuni. Să vizităm, așadar, mai întâi, orașul, mai apoi, satele acestuia.

Secțiunea I.
Despre cetatea Timișoarei.
Rezumat.

I.

Numele orașului Temesvar, în ungurește, vine fără îndoială de la fluviu, deși se află mai departe de-acesta. Latinii îi spun Temesium (Timiș), iar ungurii, preluând cuvântul, îl numesc Temesvar sau Temesvarin. În legătură cu originile, așezarea și celelalte avantaje ale acestuia, să-l ascultăm pe Istvannfy : "Orașului și vestitei cetăți a Timișoarei i s-a dat numele de la râul Timiș care izvorăște din munții de lângă orașul Severin, nu departe de Istru sau Dunăre, și trece pe lângă un oraș și-o cetate pe care-au construit-o vechii regi ai Panoniei, spre a opri deseale năvăliri ale bulgarilor încă necreștinați și ale cumanilor sau conilor pe care polonezii îi numesc astăzi polanci, iar noi, tătari. Sunt adevărate lucrurile menționate de el de două ori. Căci faptul că-n acea vreme cavaleria era, în general, un mijloc de apărare, l-am aflat mai sus, când am discutat despre privilegiile comiților.

Nu mai trebuie spus că se situează lângă Timiș?, întrucât, la aproape două mii de pași spre sud, își desparte albia de orașul Gerna. După-aceea descrie natura acesteia care era, după cum urmează: "Se compune din două așezări întărite vecine dintre care una este numită după insula aflată în est, iar cealaltă se cheamă, de obicei, Timișoara, după fluviul ce curge prin nord, având trasat, de jur împrejurul cetății, un șanț plin cu apă. Și jumătatea mai mare a marelui oraș are trei porți dintre care două, sunt întărite de niște metereze groase, construite de spanioli, la porunca lui Castaldo, din pământ și lemn, iar între oraș și cetățuie, este ridicat un turn de apă de o extraordinară lucrătură. De la..... câmpiile.....înconjoară. Așa au stat lucrurile cu Timișoara, atunci când a fost prinsă în strânsoarea asedierii turcești și trecută pe sub jug.

II.

(Întemeietorul orașului este necunoscut) Cine, oare, a fost de fapt acela care-a pus, mai întâi, temeliile orașului și fortăreței, nici în povești nu găsesc. Unii bănuiesc că limitele orașului au fost trasate încă de-atunci, de la Ștefan cel Sfânt, odată cu atacul besilor, în legătură cu care citim prevestirea cerească: "Într-o noapte, fiind prevenit din cer, spune Bonfinius, s-a repezit, deșteptându-se, imediat, afară din odaia în care dormea. Chemând-l de îndată la el pe Veredarius, conducătorul armatei, îi dă poruncă să pornească degrabă spre Transilvania, partea de dincolo de munți a Daciei, să avertizeze neamurile ce locuiau prin apropiere și

să le dea ordin să-și ducă toate bogățiile în cetăți și-n locuri foarte întărite, de vreme ce besii care locuiesc malurile Istrului, care sunt străini de teama oricărui zeu și care sunt cei mai aprigi dușmani ai poporului maghiar, amenință hotarele regatului. Abia a dus Veredarius la bun sfârșit însărcinările primite, că aceia strânseseră, deja, o foarte mare cantitate de bunuri. Și, iată, sosesc, cu pași repezi, nemiloșii barbari care aleargă-ncoace și-ncolo pe ogoare și devastează, prin incendii, totul în calea lor, cu toate că pe foarte puțini îiucid, neținând seama de sex sau vârstă. Și se crede că regele a fost determinat de atât de groaznica năvălire a barbarilor pe tărâmul Ungariei, să întemeieze acolo orașul, drept viitor adăpost pentru poporul de rând, în eventualitatea unui nou atac dușman. Dacă acest lucru s-a-ntâmplat în urma unei prevestiri divine, atunci construirea orașului Timișoara a-nceput, cel puțin, nelipsită de voință divină. Și totuși nu lipsesc aceia care preferă să pună originea orașului pe seama Sfântului Ladislau. Desigur că această sălbatică seminție a cumenilor, după ce, sub conducerea lui Copulth, a devastat Transilvania, a pătruns pe teritoriul de dincolo de Tisa al Ungariei și, după ce a produs pagube ireparabile atât așezărilor omenești, cât și celor divine, s-a întors de unde venise. Atunci Sfântul Ladislau, îndemnat de imensa nenorocire a alor săi, cu marșuri grăbite, pleacă-n urmărirea vrăjmașului și-l prinde dincolo de fluviul Timiș, încărcat cu pradă uriașăîmpreună cu căpetenia lovește și nimicește, eliberează prizonierii, râului însă, după cum am amintit mai sus, îi dă numele de Pogan, adică "păgân", pentru a lăsa urmașilor amintire despre distrugerea armatei barbare. Iar apoi, se presupune, nu cu judecată, desigur, însă, cu siguranță, fără dovezi istorice, că Timișoara a fost construită din banii proveniți din vânzarea prăzii. Căci, în mod sigur, din acea epocă, nu vei găsi nici o referire la Timișoara. Apoi citește la Bonfinius că, în acea vreme Coloman, după ce strânsese oștire împotriva soldaților crudei campanii (cruciații), și-a așezat tabăra lângă fluviul Timiș. Și atunci, dacă orașul ar fi existat cu numele..... Ar fi trebuit, atunci, ca orașul să fi fost ridicat mai târziu. Prima mențiune se găsește în istoria lui Carol I..... Regele, spune istoricul, eliberat dintr-o așa mare primejdie, mai degrabă cu ajutor divin decât uman, sosește, cu fiul și escorta răniți, mai întâi la Timișoara, iar apoi în Visegrad.

III.

De-aici se poate deduce că începuturile Timișoarei sunt confuze, iar dacă eliminăm una după alta supozițiile pe care le-am prezentat, Timișoara ar fi trebuit să ia naștere exact pe vremea domniei lui Sigismund, de vreme ce, într-o parte, turcii a căror forță sporea, iar în cealaltă parte, valahii care se-apărau, tulburau foarte mult, pe o întinsă porțiune, regatul. Bonfinius, după ce redase clar uciderea lui Ștefan Lozonți înfăptuită de năvălirea valahilor, spune că turcii, din cauza

perfidiei prinților ce erau la putere în Valahia și a asocierii cu aceștia, atacau în părțile Istrului, dinspre Mysia, și mai ales la Timiș....., fiind atrași doar de bogății și de setea de a prăda, nu se puteau abține de la cotorpirea provinciei. Însă cine, oare, ar crede că Sigismund a dormit fără grijă, neglijând această nenorocire.demus vitejia lui Nicolae Macedon care apăra de dușmani, cu armata sa victorioasă, ambele maluri ale Dunării, puterea sa și a întăriturilor, că provincia a apărut. Date fiind acestea, nu există nici un motiv de îndoială că a noastră Timișoara, încă din timpul lui Carol, era socotită ca fără apărare. Puterile ei au sporit, totuși, în vremea când guvernatorul provinciei era, investit cu puterea supremă, Ioan Corvin. Căci, de vreme ce era și aprig, dar avea și noroc atunci când trebuia s-alunge dușmanul, și a considerat că nu trebuie să se dea în lături și, fiind foarte îngrijorat, a nceput să pregătească tot ceea ce el credea că este necesar pentru împiedicarea venirii lui. Desigur că pe el îl preocupa, în primul rând, zona Timișoarei, deoarece, spunea el, aceasta s-ar afla exact la jumătatea distanței dintre Alba Graeca pe care o guverna deja, și Transilvania depinzând, de asemenea, de administrația sa. Și, constituind în permanență un obstacol pentru accesul la provincii, ea ar putea să țină dușmanul departe de măruntaiele regatului, adică, dacă inamicul, printr-un atac neprevăzut, ar încerca să invadeze teritoriul, aceasta să-i zădărnicească acele încercări. Bineînțeles că numărul campaniilor militare, pe care Corvin le-a ntrepris împotriva turcilor, nu se reduce la una singură, așa încât, nu pe nedrept, dăduse, în acel timp, Timișoarei numele de sediu al Bellonei, de unde au fost aruncate așa de multe fulgere belicoase și atâtea, pentru descrierea cărora n-ar fi, cu siguranță, de ajuns nici chiar însăși abundența stilului livian.

IV

Iar după moartea lui Corvin, ca și cum și-ar fi pierdut palladium-ul, orașul începe să fie, în diferite feluri, pângărit de turci. Nici ei nu i-au atins zidurile, însă, prin atâtea năvăliri, au adus numai pagube, în orice loc au putut, regiunii din jurul său..... Abia fusese Halibeg, acel neobosit prădător înfrânt și alungat de către Petre Zocholy până la Tuttaky, că și începe să plănuiască, mânat fiind de dorința de a răzbuna dezonoarea suferită un nou atac asupra Transilvaniei. Aceste planuri nu putură rămâne necunoscute.....Apoi regele îl avertizează pe Pankraty cu privire la pericolul care amenința, și-i poruncește ca, trimițând peste tot, prin zonă iscoade, să apere provincia de asaltul otoman; sau, în caz că s-ar întâmpla ca acestora să le vină ideea de-a apuca alt drum. Pankraty, îndeplinind întocmai însărcinările primite de la rege, le iasă-n cale, cu o foarte puternică armată compusă din secui, la Timișoara. Aici are loc o bătălie cu multă vărsare de sânge.....; Pankraty, în schimb, își dă silința să apere provincia și să pedepsească cutezanța

unui neam de oameni distrugători. Și, cum nu mai puteau ține piept ungurilor, turcii, în frunte cu Halibeg, o iau de bună voie la fugă. Însă din spate îi amenințau secuii care, vrând să nu le dea răgaz să-nfăptuiască nici măcar o mică stricăciune, îi urmăresc până la Dunăre. Halibeg, cu trupele-i risipite și fugărite, se-ntoarce la Synderovia și, pândind momentul când soarta-i va fi hrăzit un nou rege, își dădu seama că trebuie să acționeze mai prudent decât un tânăr. Acestea sunt cele cunoscute de Bonfinius. Așadar, după această-nfrângere a turcilor, în câmpia Timișoarei sosi Mathias. Dar nici în urma eșecului suferit Halibeg n-a pus capăt atacurilor asupra pământului timișorean, ci, nefiind, de bună seamă, mulțumit cu o singură distrugere, cauză două; După ce traversă Dunărea împreună cu patru mii de călăreți, pustii și trecu prin foc și sabie tot ce-ntâlni în drumul său spre Timișoara, luând cu dânsul numeroși oameni, spre a-i duce în robie. Și astfel, fiind strânsă armată, s-a purces de către ai noștri în întâmpinarea dușmanului. Printre ei, în afară de alte importante personalități, se găseau Albert și Ambrozie Nagy care conduceau în acea vreme Timișoara, având în subordine o foarte puternică garnizoană.

